

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו ע י

סוכות ושמחת-תורה,

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות

תשס"ו

מספר 623

ע"ש הלנה ופאול שולמן

תיאוריית הוי"ו

בשמחת תורה אנו מסיימים את קריאת התורה ומתחילים מיד בקריאת ספר בראשית. על אחת התופעות הקיימות בכל התורה כולה אנו מבקשים לעמוד להלן. תיארוכה של חלוקת התורה לפסוקים נע ממעמד הר סיני ועד לתקופת הזקנים.¹ מספר הפסוקים שנוי אף הוא במחלוקת. התלמוד הבבלי² מונה 5,888 פסוקים, שו"ת הגאונים 5,844 פסוקים,³ והמספר המקובל על-פי המסורה הוא 5,845 פסוקים. בדיקה של האותיות הפותחות את פסוקי התורה על-פי המסורה, מעלה כי מתוך 5,845 פסוקים, 4,169 פותחים באות וי"ו (71.33%), ו-1,676 (28.67%) באותיות אחרות. בעברית של ימינו ממעטים לפתוח משפט באות וי"ו. ייחודיות לשון המקרא בעניין זה מוסכרת ב"לשון תורה לחוד ולשון בני אדם לחוד".⁴ ראב"ע⁵ מסביר את הלשון הבלתי עקיבה בתורה בכך "שפעם יאחזו דרך קצרה, ופעם ארוכה, כך יעשו פעמים להוסיף אות משרת, או לגרוע אות, והדבר שוה". בדומה לו מציין הרשב"א⁶ "שאינן הכתובים שומרים המלות רק הכונות וזה יקרה אפילו בגופי התורה גם בעשרת הדברות קרה כן, ולא הקפידה התורה רק בשמירת העניינים". אילו היה השימוש הרווח בוי"ו בתחילת הפסוקים חסר כוונת מכוון, היה הדבר מתבטא בהתפלגות דומה של האות הפותחת בכל ספרי המקרא, אך הבדיקה מעלה שלא כך הדבר; האחוז היחסי של פסוקי התורה שאינם פותחים באות וי"ו, עולה בהדרגה מספר לספר. תוצאה

¹ ראה אנציקלופדיה תלמודית, כרך כ, ערך "טעמים": (טעמי המקרא), "עמ' תקצ"ח - תקצ"ט.

² בבלי קידושין ל ע"א.

³ שו"ת הגאונים הרכבי סימ' ג'.

⁴ בבלי עבודה זרה נח ע"ב, חולין קלז ע"ב.

⁵ ר' אברהם בן עזרא בפירושו הארוך, שמ' כ: א דן בשתי דוגמאות מרכזיות של חילופי נוסחים במקרא: האחת בעשרת הדברות והשנייה בהשוואה של אמירת ה' למשה בשמ' כה: ג-ז עם מסירת הדברים לישראל בשמ' לה: ד-ט. הוא מסביר מקצת מהשינויים בעשרת הדברות בטענה שהנוסח בפרשת 'ואתחנן' מייצג את פרשנות משה למקור האלוקי שבפרשת 'יתרו'. בהירדשו לתוספת הוי"וים בפרשת 'ואתחנן' - "ולא תנאף ולא תגנב ולא תענה ברעך עד שוא וגו' - הוא מותיר רושם שאין לכך משמעות מיוחדת. ראה הצעת אברבנאל בפר' 'ואתחנן'. ברוך הלוי עפשטיין בפירושו "תוספת ברכה", דב' ה: יז ד"ה "לא תרצח ולא תנאף", כותב "אבל הארבעה ואוי"ן מן ולא תנאף... לא נתבאר על מה הם באים... ולכן בהכרח צריך כאן טעם מספיק". ועיין בהסברו. פרשנות משה ניכרת גם בשמ' לה: ד-ט.

⁶ שו"ת הרשב"א חלק א סימ' יב.

זו ניכרת במיוחד על-ידי חלוקת התורה ל-167 קטעים שווים⁷ באורך 35 פסוקים (5,845 = 167 x 35), וספירת האחוז היחסי של פסוקים ללא וי"ו בתחילתם.

המתאם בין האחוז היחסי של פסוקים ללא וי"ו בתחילתם לבין מיקומם של אותם פסוקים ברצף המקרא הוא $R=0.58$, $p<.001$, והתפלגות בלתי-אקראית זו מצריכה הסבר. על מנת להבין את התופעה נעיין בטקסטים אחדים עם שכיחות גבוהה של פסוקים שאינם פותחים בוי"ו, ובהם פסוקי הברכה, השירה ועשרת הדברות בפרשת יתרו. הטקסטים בקטעים אלה הם בעלי מבנה ותוכן ייחודי, והממצאים מעוררים השערה שבין המאפיינים של טקסט ייחודי היא כתיבת פסוקיו ללא וי"ו בתחילתם. עם זה לא נוכל לומר שכל פסוק שאינו פותח בוי"ו מלמד בהכרח על ייחודיות. ניתן להצביע על סוגים אחדים של דגשים מקראיים הניכרים בפסוקים שאינם פותחים בוי"ו:⁸

א - הדגשה של נושאים מרכזיים

1. **בראשית א - בריאת העולם:** כל פסוקי הפרק פותחים בוי"ו, חוץ מהפסוק הראשון - "בראשית ברא א-להים את השמים ואת הארץ". גם מקבילתו בפרק ב:ד, היא ללא וי"ו בתחילתו: "אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה' א-להים ארץ ושמים". שני הפסוקים מתמצתים את בריאת העולם על-ידי ה'.

2. **בראשית ג - מניעי חטא חוה ואדם ועונשם:** בפרק ג בבראשית כל הפסוקים פותחים בוי"ו, חוץ משלושה: פסוק ה - "כי ידע א-להים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כא-להים ידעי טוב ורע"; פסוק טז - "אל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך... בעצב תלדי בנים"; פסוק יט - "בזעת אפך תאכל לחם עד שובך אל האדמה כי ממנה לקחת". הפסוקים מתמצתים את מניע החטא ואת העונש.

ב - הדגשה של תוכן ייחודי

1. **הבטחת ארץ כנען וריבוי צאצאים:** שתי ההבטחות סמוכות, לרוב, זו לזו. הפסוק הראשון הדן בהבטחת ארץ כנען לאברם ולזרעו אינו פותח בוי"ו:¹⁰ "כי את כל הארץ אשר אתה ראה לך אתננה ולזרעך עד עולם" (יג:טו). כך הדבר בפסוקים המרחיבים ומבהירים את ההבטחה: בפסוק "ביום ההוא כרת ה'... מנהר מצרים עד הנהר הגדל נהר פרת" (טו:יח) נוספה הגדרת גבולות הארץ. הגדרת "הארצ'ת האל" נוספה בפסוק "גור בארץ... לך ולזרעך אתן את כל הארצ'ת האל" (כו:ג). פסוקים המזכירים את ההבטחה ללא תוספת מידע, פותחים בוי"ו (ראה יז:ח, לה:יב).

2. **ריבוי צאצאים:** בני ישראל משולים לעפר הארץ, לחול הים ולכוכבי השמים. המפרשים מציינים את מעלת הדימוי לכוכבי השמים ולחול הים, ואת הדימוי לעפר בארץ כמצב שפל.¹¹ פסוק אחד בלבד (כב:יז) מכיל שני דימויים בעלי מעלה: חול הים וכוכבי השמים, ואין וי"ו בתחילתו: "כי ברך אברך והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים וירש זרעך את שער איביו". שאר הפסוקים שבהם ברכה לריבוי הצאצאים פותחים בוי"ו: יג:טז, יז:ו, כו:ד, לה:יא.

3. **נקודת מפנה במסע המדבר:** חניות ישראל במסעם לארץ כנען מתוארות בספר במדבר בפרקים כ ואילך, ורוב הפסוקים פותחים בוי"ו, להוציא פסוקים יב-יד בפרק כא: "משם נסעו ויחנו בנחל זרד. משם נסעו ויחנו מעבר ארנון אשר במדבר היצא מגבל האמרי כי ארנון גבול מואב בין מואב ובין האמרי. על כן יאמר בספר מלחמת ה' את נהב בסופה ואת הנחלים ארנון". נחל זרד מהווה מפנה במסע לכנען, שכן הוא נקודת ציון של סיום תקופת המרגלים. "והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמנה שנה עד תם כל הדור אנשי המלחמה מקרב המחנה כאשר נשבע ה' להם".¹² נחל זרד מופיע גם בספר דברים והפסוק שם

⁷ מספר הפסוקים מתחלק גם ב-7. החלוקה ל-167 מקנה מידע מפורט יותר.

⁸ פורטו דוגמאות ספורות בלבד. לא הובאו עוד דוגמאות מקוצר המקום.

⁹ הפסוק מתאר את המניע של חוה לאכול מעץ הדעת. הודאתה במניע מוזכרת בפס' יג "ותאמר האשה הנחש השיאני ואכל".

¹⁰ הוראת "לך לך מארצך" בר' יב:א, אינה מכילה הבטחה על ירושת הארץ לעד.

¹¹ ר' שלמה אפרים בר' אהרן (כלי יקר), בר' כב:יז. רד"ק, שם יג:טז. ר' נפתלי צבי יהודה ברלין (העמק דבר), שם כו:יד.

¹² דב' ב:יד. הרב ישראל רוזנברג מציין כי "יתכן שהמהפך הגדול שחל בעם עם תום כל דור המדבר רמוז בפסוקים", פשט הכתוב, מעלה אדומים: ישיבת ברכת משה.

אינו פותח בוי"ו (דב' ב:יג). במקום זה גם נעשו ניסים גדולים לישראל.¹³ פירוש דעת זקנים מבעלי התוספות, מסב את תשומת הלב לכך ששלושת הפסוקים הנדונים מתארים שינוי במסלול המסעות: התואי הקודם עבר במדבר, ומסלול נחל זרד מצוי בנתיב נחלים.

3. טקסטים שבהם פסוקים רבים אינם פותחים בוי"ו: בקטעים מעטים בתורה יש ריבוי פסוקים שאינם פותחים בוי"ו. בקטעים אלה, פסוקים הפותחים בוי"ו מסבים את תשומת הלב למשמעות ייחודית. להלן דוגמאות:

הפסוק "יום השביעי שבת לה' א-להיך" (שמ' כ:י) מצוי בעשרת הדברות בתוך רצף פסוקים שאין וי"ו בתחילתם. הרמב"ן מייחס לפסוק חשיבות מיוחדת, ואומר: "והנה בכאן עוררו אותנו בסוד גדול מסודות התורה".¹⁴ כוונתו לשבת שלעתיד לבוא אשר תתייחד בשביתה מתמדת ללא צורך בהכנתה בשישה ימי מעשה. עיון בהתחלות של פסוקי השבת מחזק את פירוש הרמב"ן. הפסוקים המתארים שישה ימי מעשה הקודמים ליום השביעי - אין וי"ו בתחילתם,¹⁵ ואילו הפסוקים העוסקים בשבת עצמה, ללא אזכור של ימי המעשה, פותחים בוי"ו.¹⁶ עיקר קיומה של השבת בעוה"ז תלוי בעשיית מלאכה קודמת לשביתה (שמ' לא:טו). "יום השביעי" אינו ישות בפני עצמו, ולא בכדי מכונה יום זה "יום השביעי" ולא "שבת" בלבד. החשיבות של עשיית מלאכה קודם לשבת בעוה"ז מקבלת הדגשה בזה שאין הפסוק פותח בוי"ו. אנו מוצאים שההכנות שעשו חז"ל לקבלת השבת כללו מלאכות מקדימות "רב ספרא מחרין רישא רבא מלח שיבוטא רב הונא מדליק שרגי".¹⁷ הם הבינו את עומק הזיקה בין השביתה למעשה שלפניה. אך לעתיד לבוא תהא שביתה השבת תמידית - "יום שכלו שבת ומנוחה לחיי העולמים". אז ייקרא יום זה "שבת" ולא "יום השביעי".

4. מניין בני ישראל: מניין הפקודים במדבר בפרקים א, כ"ו, מתואר ברובו בפסוקים שאינם פותחים בוי"ו. ייחודו של המניין מוזכר ברש"י (א:א) בשם המדרש (במדבר רבה ב:יט): "מתוך חיבתן לפנינו מונה אותם כל שעה. כשיצאו ממצרים מנאן וכשנפלו בעגל מנאן לידע מנין הנותרים, כשבא להשרות שכינתו עליהם מנאם". פרק כ"ו מכיל פסוקים מעטים הפותחים בוי"ו, ובהם פס' ח-יא החורגים מהנושא המרכזי של המפקד לאזכור קרח ועדתו שבלעתם הארץ. אור החיים¹⁸ מצביע על ייחודם של פס' כ-כא שגם הם פותחים בוי"ו: "ויהיו בני יהודה למשפחתם לשלה משפחת השלני לפרץ משפחת הפרצי לזרח משפחת הזרחי. ויהיו בני פרץ לחצרן משפחת החצרני לחמול משפחת החמולי". לדבריו, רמוזה בהם הגאולה: "ואומרו לשלה, נתכוון למושיע ורב הבא לגאל מגלות האחרון הנקרא שלה והגם שיעקב קראו שילה לא ישנתה השם בזה... ואומרו בני פרץ וגו' פירוש תולדות היוצאות מביאת הגואל הרמוז בפרץ".

פס' לא-לג הפותחים בוי"ו פונים אף הם מעיסוק במפקד לאזכור צלפחד: "ואשריאל משפחת האשראלי ושכם משפחת השכמי. ושמידע משפחת השמידעי וחפר משפחת החפרי. וצלפחד בן חפר לא היו לו בנים כי אם בנות". רד"ק¹⁹ מציין דווקא את מעלתו של צלפחד בהשוואה לאחיו. ייתכן וההדגשה קשורה גם לכך. פסוק נוסף מעורר תשומת לב עם פתיחה בוי"ו: "ואלה בני שותלח לערן משפחת הערני" (במ' כו:לז). הבנים מוזכרים בלשון רבים, ברם מננה ערן בלבד, וראה הסבר רש"י במקום.

לסיכום, הימצאותה או העדרה של וי"ו בתחילת הפסוק היא סמן פרשני מובהק, לפחות בחלק מפסוקי התורה. ניתן להצביע על מקומות רבים במקרא שבהם ניכר קשר בין ייחודיות הטקסט לבין הימצאות הוי"ו בפתיחת הפסוקים בו, או בהעדרו; הקשר האמור קיים ובוולט ככל שהתופעה חריגה יותר. כלומר, בקטע שרובו פסוקים שאינם פותחים בוי"ו תהיה משמעות

¹³ בבלי ברכות נד ע"א.

¹⁴ רמב"ן בפירושו לויק' כה: ב, ד"ה שבת לה'.

¹⁵ שמ' טז:כו, כט; ט; לא:טו, יז; לד:כא; לה:ב; ויק' כג:ג; דב' ה:יג. ואל יקשה מבר' ב:א-ג, כי שם טרם צוותה השבת וראה באברבנאל באשר למשמעותה. ראה עיקרון זה גם בשמיטה, שמ' כג:יב: "ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבתי".

¹⁶ שמ' כ:י: "ויום השביעי שבת לה' א-להיך". לדעת הרמב"ן הפסוק רומז על השבת שלעתיד לבוא. וראה גם שמ' לא:טז; דב' ה:יד. ההבחנה האמורה ניכרת גם בפסוקים תיאוריים בפרשת המן בשמ' טז:כז, ל, ברם אלו אינם פסוקי ציווי.

¹⁷ בבלי שבת קיט ע"א ובמקומות נוספים בש"ס.

¹⁸ ר' חיים בן עטר, פירוש אור החיים, במ' כו:כא-כב. וראה גם בספרו מאור החיים, לונדון תש"ך.

¹⁹ ר' דוד קמחי, דה"א ז:טי.

לפסוק או פסוקים הפותחים בוי"ו וכן להפך.²⁰ ריבוי פסוקים שאין וי"ו בתחילתם בפרשות משפטים ובפרשת העריות, ייתכן שהוא מצביע על חשיבותם של יחסים נאותים בין אדם לחברו, אם כי בהעדר הסבר באשר להתפלגות כל התחלות הפסוקים במקרא, מוקדם מלהסיק מסקנה שלמה באשר למשמעות התופעה.

ספרי המקרא הראשונים מקנים את יסודות האידאה האלוקית: בריאת העולם, מלכותו הפעילה של ה' בעולמו, כינון האנושות שלבה אומה נבחרת. המקרא פונה בהמשכו מהגות למעשה, תוך מתן דגשים רבים והולכים למשמעותה האופרטיבית של האידאה. הדבר ניכר בריבוי המצוות המנוויות בספרים האחרונים. בהתאמה, עולה השכיחות של פסוקים שאין וי"ו בתחילתם במחצית השנייה של התורה. שינויים סיטואציוניים בפרופורציות של התחלות הפסוקים בספרי המקרא מבטאים שילוב הדוק בין הגות ומעשה. ההגות והמעשה שזורים זה בזה. ברוח זו ניתן למצוא בתוך פרקי הגות קטעים ספורים עם דגשים של מעשה.

ד"ר יוסף קליין
ביה"ס לחינוך

²⁰ ראה, למשל, הפרשנות לבר' ב:יא או כה:טו.